

ПОНЯТТЄВИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ PAIN

Стаття присвячена дослідженню поняттєвого складника концепту *PAIN* як лінгвокогнітивного явища. На матеріалі лексикографічних джерел – сучасних англomовних тлумачних словників проведено етимологічний та дефініційний аналізи, а також виведено ядерні та периферійні значення. Досліджено синоніми.

Ключові слова: концепт, структура концепту, поняттєвий складник, дефініційний аналіз, етимологічний аналіз.

Куті К., Єсипенко Н. Понятийная составляющая концепта *PAIN*

Статья посвящена исследованию понятийной составляющей концепта *PAIN* как лингвокогнитивного явления. На материале лексикографических источников – современных англоязычных толковых словарей осуществлен этимологический и дефинитивный анализ, а так же выведено ядро и периферию значения. Исследовано синонимы.

Ключевые слова: концепт, структура концепта, понятийная составляющая, дефинитивный анализ, этимологический анализ.

Kuti K., Yesypenko N. Notional Component of the Concept PAIN

The article is devoted to the study of the notional component of the concept PAIN. The notion of concept is the basis of cognitive linguistics. This mental entity contains complex information about objects or phenomena and their interpretation in the human mind. Concepts occur as a result of our cognitive activities.

Although of classifications of concepts varies, almost all the linguists agree on its structure. They single out the nucleus – the prevailing meaning and the peripheral meaning(s) – less prevailing, though still important. In addition, concepts are described as entities consisting of notional, figural and evaluative components. Concepts can be studied and understood only through verbalization which varies due to different

factors such as age, sex, profession etc.

The methods used to establish notional component of the concept comprise etymological analysis and the analysis of definitions. In the process of etymological analysis, archaic meanings of the concept have been singled out. The analysis of definitions has been conducted on the basis of English lexicographical sources. As a result, one nuclear meaning of the lexeme and seven peripheral meanings have been distinguished. Moreover, synonymic words, which can realize the additional characteristics of the concept, have been analyzed.

Key words: *concept, concept structure, notional component, etymological analysis, definitional analysis.*

Концепт є фундаментом сучасної когнітивної лінгвістики. Категорія концепту фігурує у працях логіків, філософів, мовознавців та є важливою для вивчення мови. Термін «концепт» лінгвісти запозичили з математичної логіки. Незважаючи на те, що поняття це вже затвердилося, його значення суттєво відрізняється в межах наукових шкіл, а також по-різному тлумачиться вченими.

Дотримуємося визначення за представниками воронезької наукової школи З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним: «концепт – це внутрішньо структуроване дискретне ментальне утворення, що є результатом когнітивної діяльності індивіда та суспільства і несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище відображення та про інтерпретацію поданої інформації суспільною свідомістю та відношення суспільної свідомості до такого явища або предмета» [7, с.34].

Як відомо, більшість концептів виникають на предметно-образній, чуттєвій основі – як певний емпіричний образ предмета або явища. Враховуючи індивідуальний та суспільний досвід, культурне середовище, спосіб мислення, ця структурована одиниця має здатність переломлюватися у свідомості людини. Концепт є результатом пізнавальної діяльності людини, суспільне пізнання того чи іншого об'єкта або явища може знаходити відображення саме у концепті [6, с.121-122].

Пізнання, тобто моделювання світу у пізнанні людини, здійснюється за допомогою різноманітних концептів, які відображають фрагменти дійсності, що нас оточує [6, с.121-122].

Концепт пов'язаний з мисленням людини. Аналіз концепту розпочинається з вивчення репрезентації концепту в мові, тобто розгляду конкретних мовних одиниць, які можуть забезпечити розуміння концепту. Тільки через вербалізацію концепт стає зрозумілим для загального сприйняття. При цьому об'єктивація концепту носить індивідуальний характер, кожна людина залежно від статі, віку та професії по-різному вербалізує той чи інший концепт. Вивчення концепту здійснюється за допомогою аналізу мовних засобів їх репрезентації, а також моделювання їх структури [4, с.1420].

Для комунікантів концепт стає зрозумілим лише через мову, хоча природа його все ж ментальна. Слова, словосполучення, розгорнуті висловлювання та описи виступають засобом об'єктивації та вербалізації концептів у разі комунікативної необхідності. Якщо ті чи інші концепти є комунікативно релевантними, регулярно стають предметом обговорення у суспільстві, то вони стають мовними знаками, отримуючи стандартну мовну прив'язку. Якщо ні – залишаються невербалізованими, а у разі необхідності – вербалізуються різноманітними засобами [6, с. 121-122].

Пізнання невіддільне від семантики мови, котра вивчає інформацію, відображену у мові, і є сполучною ланкою між теорією мови та теоріями інших когнітивних здатностей (зорове, слухове сприйняття і т.д.). Тому, вивчаючи семантику природньої мови, ми за необхідністю вивчаємо структуру мислення.

Існує чимала кількість різноманітних класифікацій концептів та їх типології. Різні вчені класифікують концепти за певними ознаками. У нашій роботі висвітлена класифікація М. М. Болдирева, яка містить:

- 1) мислячі картинки, що є результатом чуттєвоперцептивної діяльності;
- 2) схему – ментальний просторово-контурний образ предмета або явища;
- 3) поняття – концепт, що містить найбільш загальні, суттєві ознаки предмета або явища, їх об'єктивні характеристики;
- 4) прототип – категоріальний концепт, що дає уявлення про типовий член певної категорії;
- 5) пропозицію – важкий конструктор, утворений базовим

предикатом та його аргументами;

- 6) фрейм – об’ємний, багатокомпонентний концепт, що є своєрідним «пакетом» інформації;
- 7) сценарій (скрипт) – певна послідовність етапів, епізодів; динамічно представлений фреймворк [1, с.53–55].

Й. А. Стернін трактує концепт як «комплексну одиницю, котра в процесі мислення повертається різними сторонами, актуалізуючи свої ознаки [7, с.27]. Науковець вперше розробляє польову модель будови концепту. Дослідник звертає увагу на це, що структура концепту досить багат шарова і різноманітна, і тому його модель є жорсткою і невизначеною. З часом сам концепт може зазнавати різноманітних змін, його наповнення може варіюватися і те, що знаходилося в одному понятійному шарі, може за різних причин перейти у інший [7, с.27].

Лінгвістом визначена наявність у концепту ядра та периферії. Таким чином, польова модель концепту: 1) ядро – яскравий образ; 2) базові шари – різноманітні концептуальні ознаки; 3) інтерпретаційне поле, що містить трактування вмісту ядра та концептуальних ознак і належить індивідуальній чи національній свідомості[7, с.27].

Приналежність до тієї чи іншої зони визначається сприйняттям ознаки носіями мови. Опис концепту відбувається як перерахунок ознак по мірі зменшення забарвлення від ядра до периферії. Цю точку поділяють багато вчених, зокерма Карасик В. І. та Слишкін Г. Г. Найбільш значимі з них визначають ядро, найменш – периферію. Зі збільшенням відстані від ядра асоціації стають менш яскравими [2, с. 76-77].

В. І. Карасик розглядає концепт як «багатовимірне лінгвістичне утворення, яке містить поняттєву основу, внутрішню форму, дистрибутивні та культурологічні засоби» [2, с.29]. Він також виокремлює три сторони у структурі концепту: поняттєву – позначення концепту в мові; образну – сприйняття особливостей, що існують у пам’яті або уявленні предметів або подій через зір, слух, смак та нюх; ціннісна сторона визначається актуальністю концепту для людини та суспільства [3, с. 76].

У роботі розглядаємо поняттєвий складник лексеми *pain*. Перш ніж вивчити змістове наповнення лексеми необхідно

розглянути її етимологію. Етимологічні словники дають змогу виокремити найбільш древні, архаїчні ознаки лекеми, на які згодом нашаровувалися нові семантичні складові.

Згідно з Ю. С. Степановим, «етимологічний аналіз є важливим аспектом вивчення концепту» [9]. Головною його метою є з'ясування походження слова-імені концепту, виявлення його першопочаткових та історичних значень. Погоджуємося з думкою З. Яковлевої про те, що «наявність у слова етимологічної перспективи, з одного боку, може сприяти багатовимірності його сприйняття, а, з іншого, – розширювати можливості його вживання у відповідності з етимологічним спектром значень» [10, с. 65].

На основі етимологічного аналізу виявлено, що в кінці XIII ст. лексемі *rain* належало таке значення: «покарання за вчинений злочин», «відчуття людини, коли їй було завдано болю» [16].

Зі старофранцузької *peine* – «труднощі, горе, страждання», з латинської *poena* – «покарання, кара», з грецької *poine* – «розплата за пролиту кров» [16].

У будь-якому комплексному лінгвокультурологічному дослідженні разом із міждисциплінарними методами вивчення концептів, що прийшли з інших сфер науки, обов'язково повинні застосовуватися суто лінгвістичні методи, якщо дослідження направлено на виявлення детермінованості явищ мови культурою [5, с.43]. Низка мовознавців, а саме Й. А. Стернін, З. Д. Попова, В. А. Маслова, В. І. Карасик та інші, пропонують різноманітні методи та прийоми дослідження концептів.

Одним з розповсюджених способів вивчення того чи того концепту є дефініційний аналіз лексичних одиниць, що проводиться як автономно, так і в поєднанні з іншими прийомами дослідження. Його метою є виокремлення в семантичній структурі слова елементарних одиниць змістовного плану, з яких формується значення слова.

Необхідно проаналізувати низку лексикографічних джерел, щоб дослідити змістове наповнення концепту PAIN, а також визначити його семми, тобто найчастотніші значення.

Вважаємо, що базові характеристики концепту PAIN відображені у дефініціях тлумачних словників та дотримуємося погляду, що лексичному значенню у загальній структурі концепту

притаманна польова структура: центральний денотативний зміст з семантичним ядром (ядерні семи вказують на постійні обов’язкові ознаки об’єкта) і периферією та конотативне оточення [7, с. 14–15].

У роботі для дослідження концепту PAIN за основу було взято 8 аутентичних джерел – англomовних словників:

Oxford Dictionaries (D1), *Merriam-Webster Online Dictionary* (D2), *The Free Dictionary by Farlex* (D3), *Cambridge Dictionary* (D4), *Longman Dictionary of Contemporary English* (D5), *Macmillan English Dictionary* (D6), *Collins English Dictionary* (D7), *Wordsmyth Dictionary* (D8).

Розглянувши дефініції, подані у словниках, було укладено таблицю і, в результаті, унаочнено наявність поданих значень. Проаналізовані дефініції знаходяться по вертикалі, а назви словників – по горизонталі. Знаки «+» наявні, якщо дефініція присутня у джерелі, знаки «-» – у разі її відсутності, див. табл. 1

Таблиця 1

Дефініційний аналіз лексеми *pain*

№		D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8
1	the feelings that you have in your body when you have been hurt or when you are ill/sick;	+	+	+	+	+	+	+	+
2	mental or emotional suffering;	+	+	+	+	-	-	+	+
3	trouble, care, or effort taken to accomplish something;	+	-		-	-	-	+	+
4	the throes of childbirth;	+	-	+	-	-	-	+	-
5	a source of annoyance; a nuisance;	+	+	+	-	-	-	+	+

6	the feeling of unhappiness you have when you are sad, upset etc;	-	-	-	+	+	+	+	-
7	penalty or punishment.	-	-	-	-	-	-	+	-

Превалюючим значенням лексеми *pain*, що актуалізує концепт PAIN є таке значення: «почуття у тілі людини від завданого болю або через хворобу» (*the feelings that you have in your body when you have been hurt or when you are ill/sick* [Oxford Dictionary]). Це значення є ядерним, адже воно характеризується найвищою частотністю вживання.

Більш абстрактні шари складають периферію концепту. Периферійний статус тієї чи іншої концептуальної ознаки зовсім не свідчить про його малозначність у полі концепту. Він вказує на ступінь віддаленості від ядра за ознакою конкретності та наочності образного уявлення.

Периферія 1 (у 6 словниках) – «психічне або емоційне страждання» (*mental or emotional suffering*).

Периферія 2 (у 5 словниках) – «джерело роздратування, неприємність» (*a source of annoyance; a nuisance*);).

Периферія 3 (у 4 словниках) - «почуття нещастя, які виникають в людини через засмученість» (*the feeling of unhappiness you have when you are sad, upset etc*);).

Периферія 4 складається з двох значень:

а) у 3 словниках – «хлопоти, зусилля, докладені для досягнення чогось» (*trouble, care, or effort taken to accomplish something*);

б) у 3 словниках – «муки народження» (*the throes of childbirth*).

Периферія 4 (в 1 словнику) – «розплата або покарання» (*penalty or punishment*).

Також у ході роботи було досліджено синоніми. Згідно зі словником лінгвістичних термінів синоніми групуються у синонімічний ряд навколо стрижневого слова або домінанти, яку вказують першою у словниках синонімів. Домінанта є стилістично нейтральною і служить носієм основного значення, що є спільним для всього синонімічного ряду [11, с.70].

Roget's II New Thesaurus виокремлює декілька лексико-

тематичних груп синонімів лексеми *pain*:

1. *Physical suffering* – фізичний дискомфорт/страждання:

ядро – *ache, agony, burn, cramp, discomfort, fever, illness, injury, irritation, misery, sickness, soreness, spasm, strain, tenderness, torment, trouble, twinge*; периферія – *affliction, catch, convulsion, crick, distress, gripe, hurt, laceration, malady, pang, paroxysm, prick, smarting, sting, stitch, throb, throe, tingle, torture*,

2. *Mental suffering* – психічні страждання:

ядро – *agony, anguish, anxiety, bitterness, grief, heartache, misery, sadness, shock, suffering*

периферія: *affliction, despondency, distress, hurt, malaise, martyrdom, rack, torture, travail, tribulation, wretchedness*,

3. *Problem* – проблема:

ядро – *irritation, trouble*

периферія – *aggravation, annoyance, bore, bother, drag, effort, exertion, nuisance, pest, vexation*

4. *Bother, trouble* – непокоїти, завдавати неприємностей

Остання лексико-тематична містить найбільш віддалені до лексеми *pain* синоніми, представлені ближньою та дальньою периферіями:

ближня периферія – *ache, afflict, aggrieve, agonize, ail, anguish, annoy, bite, chafe, chasten, constrain, convulse, discomfort, disquiet, distress, exasperate, excruciate, gall, grieve, gripe, harass, harm, harrow, hurt, inflame, injure, irk, irritate, nick, prick, punish, rack, rile, sadden, smart, sting, strain, stress, suffer, throb, tingle, torment, torture, upset, vex, worry, wound*;

дальня периферія - *cut to the quick, hit where one lives*

Дослідження синонімів є невід'ємною складовою вивчення концепту. Оскільки, згідно із З. Д. Попова та Й. А. Стерніним, «за допомогою аналізу синонімічного ряду імені концепту можна виявити додаткові його ознаки» [7, с.101–152].

Отже, концепт є ментальним засобом репрезентації дійсності в пізнанні людей, як смислове утворення, що несе важливу культурну інформацію і знаходить своє конкретне відображення у мові. У рамках різних наукових підходів розуміння концепту може відрізнитися, оскільки єдиного визначення концепту досі не виведено. У нашій науковій розвідці було проведено етимологічний

аналіз лексеми, який дав змогу прослідкувати значення, які належали лексемі раніше. За допомогою дефініційного аналізу було виокремлено ядерне значення лексеми, а також периферійні шари. Аналіз синонімів дав змогу виявити додаткові ознаки концепту.

Список літератури

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекции по английской филологии / Н. Н. Болдырев // – Тамбов: ТГУ, 2001. – 123 с.
2. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. *Лингвокультурный концепт как единица исследования // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Сборник научных трудов. Воронеж, 2001. – С.76-77*
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. / В. И. Карасик // *Волгоград, 2002. – 476 с.*
4. Митяева А. П. К вопросу о лингвокогнитивном и лингвокультурологическом подходах к изучению концептов / А. П. Митяева // *Молодой ученый. — 2015. — №10. — С. 1420-1423. — URL <https://moluch.ru/archive/90/18871/> (дата обращения: 09.03.2020).*
5. Моисеев М. В. Применение дефиниционного анализа в лингвокультурологическом исследовании / М. В. Моисеев // *Вестник Омского государственного университета. Омск: Изд-во ОмГУ, 2010. –№ 3. – С. 142–148.*
6. *Песина С. А., Вторушина Ю. Л. Концепт как ментальный культурно значимый конструкт / С. А. Песина Ю. Л. Вторушина // Вестник ВГУ, 2016. – №2. – С. 120-128*
7. *Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин // – М.: АСТ: Восток–Запад, 2007. – 314 с.*
8. *Склярёвская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Склярёвская // СПб.: Наука, 1993. – 150 с.*
9. Степанов, Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. / Ю. С. Степанов // М., 1997. – 824 с.
10. Яковлева Е. С. Час в русской картине времени / Е. С. Яковлева // *Вопросы языкознания, 1995. – № 6. – С. 54–76.*

Список лексикографічних джерел

11. Ганич Д. І., Олійник І. С. *Словник лінгвістичних термінів* / Д. І. Ганич, І. С. Олійник // – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
12. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/>
13. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
14. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ldoceonline.com/>
15. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.macmillandictionary.com/>
16. Merriam–Webster Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.merriam–webster.com/>
17. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.etymonline.com/>
18. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.oxforddictionaries.com/>
19. The Free Dictionary by Farlex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.thefreedictionary.com/>
20. Wordsmyth Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wordsmyth.net/>

References

1. Boldyrev N. N. Kognitivnaia semantika: Kurs lektsyi po angliiskoi filologii / N. N. Boldyrev // – Tambov: TGU, 2001. – 123 s.
2. Karasik V. I., Slyshkin G. G. Lingvokul'turnyi kontsept kak edinita issledovaniia // Metodologicheskie problemy kognitivnoy lingvistiki: Sbornik nauchnykh trudov. Voronezh, 2001. – S. 76-77
3. Karasik V. I. Yazykovoi krug: lichnost, kontsepty, diskurs. / V. I. Karasik // Volgograd, 2002. – 476 s.
4. Mitiaeva A. P. K voprosu o lingvokognitivnom I lingvokulturologicheskom podkhodakh k izucheniiu kontseptov / A. P. Mitiaeva // Molodoy uchenyi. — 2015. — №10. — S. 1420-1423. — URL <https://moluch.ru/archive/90/18871/>
5. Moiseev M. V. Primenenie definitsonnogo analiza v lingvokulturologicheskom issledovanii / M. V. Moiseev // Vestnik Omskogo Gosudarstvennogo universiteta. Omsk: Izd-vo OmGU,

2010. – № 3. – S. 142–148.
6. Pesina S. A. Vtorushyna Yu. L. Kontsept kak mentalnyi kulturno znachimyi konstrukt // S. A. Pesina, Yu. L. Vtorushyna // Vestnik VGY, 2016. – №2. – S. 120-128
 7. Popova Z. D. Kognitivnaya lingvistika / Z. D. Popova, I. A. Sternin // - M.: AST: Vostok-Zapad, 2007. – 314 s.
 8. Skliarevskaia N. G. Metafora v sisteme yazyka / G. N. Skliarevskaia // SPB.: Nauka, 1993. – 150 s.
 9. Stepanov Yu. S. Konstanty: Slovar russkoi kultury. Opyt issledovania. / Yu. S. Stepanov// M.,1997. – 824 s.
 10. Yakovleva E. S. Chas v russkoi kartine vremeni / E. S. Yakovleva // Voprosy yazykoznanania, 1995. – № 6. – S. 54–76.
 11. Hanych D. I., Oliynyk I. S. Slovyk lingvistychnykh terminiv / D. I. Hanych, I. S. Oliynyk // - K.: Vyscha shkola, 1985. – 360 s.
 12. Cambridge Dictionary [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://dictionary.cambridge.org/>
 13. Collins English Dictionary [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
 14. Longman Dictionary of Contemporary English [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ldoceonline.com/>
 15. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.macmillandictionary.com/>
 16. Merriam–Webster Online Dictionary [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.merriam–webster.com/>
 17. Online Etymology Dictionary [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.etymonline.com/>
 18. Oxford Dictionaries [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://en.oxforddictionaries.com/>
 19. The Free Dictionary by Farlex [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.thefreedictionary.com/>
 20. Wordsmyth Dictionary [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.wordsmyth.net/>